

L'encaix entre la terminologia espontània i la terminologia planificada: el cas de la nomenclatura interuniversitària

Francesc Galera Porta, Marta Estella Clota
Universitat Autònoma de Barcelona

Sílvia Llovera Duran, Montserrat Noró Castells
Universitat Politècnica de Catalunya

Résumé

La création de la nomenclature interuniversitaire a constitué une étape très importante dans la consolidation d'une terminologie du monde de la gestion universitaire. Même si, d'un côté, des avancées remarquables se sont produites dans l'uniformisation des termes employés dans le domaine universitaire, de l'autre ces dernières se sont souvent heurtées à la résistance de certains des utilisateurs.

Nous observons que la tâche méthodique et planifiée de standardisation de formes en langue catalane et espagnole ainsi que la postérieure sélection et création de formes anglaises équivalentes reçoit souvent des *inputs* divers de la part des utilisateurs ultimes de cette nomenclature.

Nous analyserons certains phénomènes qui ont lieu dans la terminologie technique des universités. Nous expliquerons de quelle manière, depuis les services linguistiques, nous détectons des différences entre la terminologie spontanée et la terminologie aménagée, et quelles actions sont mises en place pour tenter d'éviter ces différences. Finalement, nous exposerons certains défis du futur que nous nous fixons, dans le cas de la nomenclature interuniversitaire.

Mots-clés

travail interuniversitaire ; aménagement terminologique ; nomenclature interuniversitaire ; terminologie spontanée.

1. Introducció

En aquesta presentació parlarem sobre la relació entre la terminologia espontània que generen els usuaris i la terminologia planificada, en el context de les universitats catalanes.

Exemplificarem amb casos concrets de la nomenclatura interuniversitària i també de terminologia tècnica d'ús habitual en les nostres universitats els aspectes complexos per a l'encaix de totes dues. Analitzarem, d'una banda, els factors socials extralingüístics com ara les resistències i la presa de decisions polítiques que contribueixen a la divergència de formes, i, de l'altra, les accions i recursos que com a terminòlegs podem activar per aconseguir una terminologia consensuada i acceptada per tota la comunitat universitària.

Les diferents universitats de parla catalana elaborem des de 1994 treballs conjunts com a membres de la Xarxa Vives d'Universitats, institució que acull 22 universitats, 19 de les quals es troben dins dels territoris catalanoparlants de l'Estat espanyol (Catalunya, País Valencià i Illes Balears), més la Universitat de Perpinyà a Catalunya Nord, dins de l'Estat francès, la d'Andorra i la de Sàsser, a Sardenya, Itàlia.

La Xarxa Vives d'Universitats s'estructura en comissions tècniques, una de les quals és la Comissió de Llengua, formada pels directors dels serveis lingüístics

universitaris. D'aquesta comissió, en depèn el Grup de Treball de Terminologia i Nomenclatura (GTTN).

Fa aproximadament 10 anys que els òrgans de govern de les universitats catalanes van decidir potenciar la internacionalització de les universitats. Aquesta voluntat d'internacionalització va actuar com a motor de la fixació de denominacions en anglès de les estructures internes de les universitats, ja que va comportar que les diferents àrees, unitats i serveis de les universitats establissin i utilitzessin una denominació en anglès per adreçar-se a un públic de fora de l'Estat. Una de les mesures adoptades va ser disposar d'una versió en anglès dels webs institucionals, que se sumava a les versions en català i castellà existents prèviament. En un primer moment, i com que aquestes necessitats es presentaven sense gaire oportunitat de planificació, hi va haver persones diverses que van crear i difondre denominacions diferents per a una mateixa unitat. Amb la intenció de posar remei a aquesta disparitat de formes, dins de cada universitat va sorgir la necessitat d'estandarditzar aquestes denominacions oficials en anglès, així com de treballar-hi d'una manera més sistemàtica i d'acord amb unes pautes coherents. Com a premisses bàsiques hi havia la voluntat que les denominacions triades fossin al màxim de comprensibles internacionalment i que, alhora, fossin assumibles per als usuaris interns de les universitats.

Aquesta necessitat preemptòria es va traduir en un treball que cada universitat va assumir, inicialment, de manera individual, però a poc a poc es va fer evident la necessitat de consensuar entre totes les universitats una nomenclatura específica per a l'anglès que permetés generar els textos de la gestió universitària amb qualitat i utilitzant unes formes compartides per les universitats. En aquest sentit, el Grup de Treball de Terminologia i Nomenclatura de la Xarxa Vives d'Universitats va engegar el projecte de la *Nomenclatura de la gestió universitària* de la Xarxa Vives d'Universitats que sorgia de la necessitat de crear una terminologia i una nomenclatura específica per explicar en anglès el nostre model universitari. Actualment, en aquest projecte hi ha implicades 13 universitats.

El treball es va centrar, en una primera etapa, en els termes que presentaven dificultats per expressar-los en anglès. Posteriorment s'hi van afegir entrades que, encara que no presentaven problemes de traducció, donaven completesa al treball. Una de les primeres dificultats que es va constatar és el fet que els models organitzatius universitaris no són simètrics entre el nostre país i els països de parla anglesa i, a més, en aquests països anglòfons tampoc no hi ha homogeneïtat, ni en model ni en nomenclatura.

2. La nomenclatura interuniversitària

“You might sometimes feel that the university is a bit like an alien world, with a language all of its own!”

(Presentació de la *Nomenclatura universitària* de la Universitat de Greenwich)

Pel que fa a la nomenclatura, hi ha força diferència entre el català/castellà i les equivalències en llengua anglesa, atès que els termes en català i castellà corresponen a conceptes que estan ben delimitats en la realitat catalana i espanyola, i les denominacions d'aquestes dues llengües estan fixades per documents legals i normatius que fan referència a les universitats de l'Estat espanyol.

En el cas de l'anglès, en canvi, sovint no hi ha un terme corresponent o n'hi ha diversos amb matisos diferents, ja que la realitat universitària és diferent de la catalana o espanyola. Cal tenir en compte, també, com a dificultat afegida, que no ens referim a la realitat d'un país concret (com podria ser el Regne Unit o els Estats Units d'Amèrica),

sinó que la versió en anglès de la nomenclatura universitària té l'objectiu de servir a un públic internacional i, per tant, ha de poder ser comprensible per a un usuari de qualsevol país.

A continuació us mostrem concretament alguns exemples que il·lustren la complexitat de trobar equivalències en anglès per a les corresponents denominacions en català i castellà.

2.1. *Nom de la universitat*

El primer debat que genera la sistematització de la nomenclatura universitària el trobem ben bé amb allò més bàsic, és a dir, amb el nom de la universitat. Hi ha institucions en què això no suposa cap dificultat (University of Alacant, per exemple), però en altres casos, com pot ser el de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) o la Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), el nom en anglès no resulta tan evident i indueix a una proliferació de formes, algunes de les quals són flagrantment agramaticals i d'altres abusen de la creativitat traductora.

El nom institucional és un camp on cada universitat destina esforços a l'hora de consensuar una sola forma, perquè la coexistència de denominacions paral·leles disminueix l'impacte internacional de la institució i no permet visibilitzar, per exemple, tota la recerca que s'hi ha dut a terme. La Universitat Autònoma de Barcelona i la Universitat Politècnica de Catalunya opten per utilitzar sempre la denominació catalana, amb independència de la llengua del text en què apareix.

2.2. *Tipologies de professorat*

Les denominacions que trobem dins d'aquest apartat es corresponen a una tipologia establerta a partir del tipus de vinculació laboral i de la categoria a dins de la universitat.

En el cas de la tipologia de professorat, les implicacions personals són molt més destacades que en altres àmbits, i també ho són les intervencions polítiques. Un equip rectoral pot admetre com a pròpies unes formes determinades per a l'anglès, però quan hi ha eleccions i canvi d'equip aquestes primeres formes planificades poden no ser assumides com a pròpies pel nou equip rectoral i es demana al servei lingüístic de proposar-ne unes altres. En la resta de branques temàtiques, llevat potser dels termes descriptius dels càrrecs directius, gairebé no hi ha incidència política sobre la terminologia normalitzada.

Podem agrupar els casos sobre tipologies de professorat segons les diferents problemàtiques:

Anacronisme. Una complexitat afegida en la tasca terminològica és la necessitat de recollir no només les formes vigents de la tipologia del professorat, sinó que també cal documentar les tipologies antigues que una part del personal acadèmic encara té assignades fins que es jubili. És el cas, per exemple, del terme "professor ajudant": és una categoria d'un sistema antic i que ja no s'aplica a professorat nou, però actualment encara trobem professorat que va ser contractat amb aquesta categoria i que, per tant, la conserva.

Noms no exitosos per la forma. Trobem un bon exemple d'una forma que té un nom poc clar en l'escàs èxit que van tenir en una universitat les formes "tenure-track lecturer 1" i "tenure-track lecturer 2", que feien èmfasi en els diferents estadis (1 o 2) de la carrera acadèmica (lector i agregat en català), i que en un determinat moment van ser consensuades amb el vicerector de Personal Acadèmic. Atesa la poca transparència del terme (no queda clar si *1* fa referència a l'estadi inicial o bé l'estadi més alt), el seu

successor en el càrrec va demanar que es trobessin unes formes més consolidades i que, sobretot, no se centressin en el “tenure” o carrera acadèmica, sinó en l’estatus professional.

Falsos amics. De vegades la tria espontània que es fa de l’equivalent en anglès té més a veure amb la semblança amb la forma catalana que no pas amb el significat, que pot ser ben diferent en anglès. És el cas de “professor associat” i “associate professor”. Si en català “associat” implica una certa precarietat contractual, en anglès indica, contràriament, que s’ha assolit un cert rang, similar al del professor titular. Hi ha alguns professors que, tot i que més o menys coneixen la diferència, en determinats casos no són curosos amb l’ús que en fan.

De manera semblant, ens trobem amb situacions en què hi ha qui creu que un terme en anglès té un significat en català que no té; per exemple, “tècnic superior” i “senior officer”.

Diferències segons el context. Un altre cas és la necessitat de crear termes diferenciats per a dues categories de professorat, “professor titular” i “professor agregat”, que si bé des del punt de vista de la carrera acadèmica impliquen un rang semblant, contractualment depenen de dues administracions diferents: l’administració espanyola o l’administració catalana. Alguns usuaris perceben que els cal un terme diferenciat en anglès per no apropiat-se d’una posició semblant a la seva però que no és ben bé la seva. En la cerca d’equivalents en anglès s’ha hagut de fer front al fet que, des del punt de vista del progrés en la carrera acadèmica, ambdós termes són gairebé idèntics, però no és acceptable, d’acord amb el context de les nostres universitats, que comparteixin la mateixa forma.

Prestigi i adequació. En el cas de la nomenclatura, específicament en la denominació dels tipus de professorat, hi ha una qüestió de prestigi percebut o sentit, en què es vol assumir com a pròpia la forma utilitzada en un país de referència per a un professor; per exemple, qui ha estat als Estats Units d’Amèrica tendeix a usar les formes estatunidenques. Per aquesta raó, en les formes normalitzades a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), des del primer moment es recull com a possible equivalent el terme “lecturer” i “professor”, atès el valor similar que tenen els dos conceptes depenent del sistema de referència (britànic o americà). Cada professor tria en funció del que considera més adient al seu rang, en funció del que percep com a més prestigiós o bé d’acord amb el context internacional en què es mou.

2.3. Càrrecs

En aquest apartat es tracta el cas específic de la màxima autoritat universitària, “rector”, que afecta també les formes que se’n deriven, com “vicerector”. La implicació política i personal és, en aquest cas, més evident que mai. D’una banda, hi ha qui opta per la forma “president”, extensa amb profusió en les universitats americanes i que té un paral·lelisme evident amb el món empresarial, i hi ha qui considera que cal una denominació més propera a l’original, “rector”, encara que no acabi de tenir les mateixes reminiscències en llengua anglesa.

2.4. Ortotipografia: majúscules i minúscules

Aquestes resistències, que no són exclusives de la nomenclatura, estan vinculades amb el fet de voler fer servir la majúscula en casos en què, per qüestions de criteris d’estil, es fa servir la minúscula. Passa sovint en càrrecs universitaris, per exemple

“rector” vs. “Rector”. Es tracta de resistències vinculades més aviat amb l’acceptació de criteris d’estil, però que actuen com a elements tensionadors en la nomenclatura.

2.5. Variants d’anglès: britànic o americà

Podríem dir que davant la disparitat de solucions, les universitats del nostre àmbit lingüístic opten, des d’un punt de vista institucional, més aviat per l’anglès britànic, més proper a l’àmbit cultural català i, sobretot, dins del context de la Unió Europea. No obstant això, una bona part del professorat de les nostres universitats té com a referent l’anglès americà, que molt sovint també està molt difós, per bé que el coneixement global del sistema universitari nord-americà sigui, en la gran majoria de casos, parcial i incomplet i, per tant, no sistemàtic.

D’altra banda, cal tenir en compte que, com ja hem dit abans, amb la nomenclatura en anglès ens adreçem a un públic internacional que molt sovint emprà l’anglès com a *lingua franca*, però que no el té com a llengua pròpia. En aquest sentit, si ens fixem en les la procedència dels estudiants internacionals a les nostres universitats, trobem que, per exemple, a la UAB el curs 2016-2017 només hi havia un 13 % d’estudiants internacionals procedents de països anglòfons (160 sobre 1.250 estudiants de mobilitat).

Aquests casos tractats anteriorment il·lustren la dificultat de treballar en àmbits tan centrals de la vida universitària, amb la qual cosa la tasca terminològica és analitzada amb deteniment pels estaments universitaris i sovint hi ha comentaris, queixes o sol·licituds de canvis. Així, doncs, la necessitat que les denominacions siguin acceptades pels usuaris ha comportat que s’hagin introduït canvis en la proposta inicial, com en el cas de les tipologies de professorat. Si dins d’una mateixa institució en certs casos és complicat arribar a un acord, establir acords interuniversitaris compartits per la totalitat de les universitats resulta encara molt més difícil. Aquest fet ha comportat que la idea inicial de crear una nomenclatura única i consensuada per a totes les universitats s’hagi diluït una mica: si bé una bona part de les àrees temàtiques tractades en la nomenclatura encara és compartida, en alguns camps concrets com ara el professorat o la designació del rector, cada universitat ha necessitat adaptar-les i crear un subproducte que reculli les particularitats de la seva institució. Lluny de veure-ho com una feblesa, cada institució valora aquesta capacitat d’adaptació del producte com una oportunitat de posar-hi un segell personalitzat en una reduïda minoria de termes, amb la qual cosa l’adapta a la seva realitat i li permet sentir-la més seva.

El fet que faci deu anys que hi treballem ens ha permès d’una banda veure que es tracta d’un projecte sòlid i continuat, i de l’altra observar les dificultats d’implantació d’algunes denominacions, així com les necessitats d’adaptar i ajustar els termes proposats a les peticions dels usuaris.

3. El cas de terminologia tècnica i científica en l’àmbit universitari

Paral·lelament al treball que es fa amb la terminologia de la gestió universitària, els serveis lingüístics de les universitats també duen a terme un treball de difusió i millora de la terminologia tècnica i científica en els textos institucionals i també d’ús docent.

Observem, en general, que també existeixen nombroses diferències entre la terminologia tècnica que usa el professorat i la terminologia validada, tot i que, a diferència de la terminologia de l’àmbit de la gestió universitària que presentava problemes amb la denominació en anglès, la major part de divergències les trobem en els termes en català i castellà i només en alguns casos puntuals en anglès.

3.1. Sobre les resistències a la terminologia normalitzada

La presència i persistència dels anglicismes, fins i tot en els casos en què la proposta en català té ja una certa tradició, en general està associada a aspectes sociolingüístics. Veiem-ne alguns exemples:

El criteri de transparència. El professorat o els responsables dels mitjans de comunicació de la universitat apel·len a la intercomunicació i la comprensió amb l'argument "tothom coneix el terme anglès".

P.e. una "start-up" en lloc de "empresa emergent" o una "spin-off" en lloc d'"empresa derivada".

L'estatus de l'anglès. L'usuari atorga un estatus principal a l'anglès, és a dir, percep l'anglès com una llengua cosmopolita, moderna, llengua de la ciència i la tècnica.

P.e. "coworking" en lloc de "treball cooperatiu", "showroom" en lloc de "sala d'exposicions".

El grau de "permeabilitat" als manlleus. Sovint l'usuari no veu la necessitat de "crear-inventar" un terme en català, ja que ha integrat en el seu llenguatge d'especialitat, de manera natural, el manlleu i el considera part de la seva llengua.

P.e. el "backup", la "home", una "scape room", el "bullying"...

La captació d'estudiants estrangers. Existeix una relació complicada entre màrqueting i llengua en general, aplicable també a la terminologia. En determinats materials que tenen finalitats de marxandatge de la universitat es volen els anglicismes o les paraules més conegudes.

També trobem termes que provenen d'una traducció lineal o al més propera possible (calcs, falsos amics) ja que o bé l'usuari no es planteja que existeixi un terme normalitzat diferent o bé considera que el fa fàcilment reconeixible per als lectors del text. Per posar un exemple, en l'àmbit de l'economia ens trobem el terme anglès "comfort letter" traduït erròniament com a "carta de confort" en lloc del terme correcte: "carta de suport".

També hi ha exemples de calcs erronis en l'àmbit de la gestió universitària. Per exemple, per a "curs acadèmic" utilitzen la denominació en anglès "academic course" en lloc de la denominació correcta "academic year".

3.2. Observacions sobre la implantació

Alguns organismes com ara el Termcat estableixen mecanismes complexos per valorar la implantació o contràriament per valorar la força d'arrelament de la terminologia espontània que supleix la terminologia normalitzada. En el cas dels serveis lingüístics de les universitats podem valorar si les formes s'han acceptat o no a través de diferents mecanismes no sistemàtics i en general poc quantificables:

A través del textos que es corregeixen i tradueixen al servei lingüístic podem veure que hi ha denominacions amb certa tradició en català que apareixen sovint en anglès encara que nosaltres hem fet diverses accions per substituir-los.

En són exemples "e-learning" en lloc d'"aprenentatge en línia", "e-mail" en lloc de "correu electrònic" o "comunicacions sense fils" (en lloc de la forma correcta "comunicacions sense fil", relacionat amb el plural de castellà "inalámbricas").

També observem que una denominació no és ben acceptada a través de peticions explícites de fer cas omís d'alguna de les esmenes proposades des del servei en els documents institucionals. Per exemple, en textos de captació d'estudiants "networking" en lloc de "treball en xarxa" o "software" en lloc de "programari".

A través de textos publicats al web que no han passat pel circuit de revisió. Per exemple, en informàtica, “big data” en lloc de “dades massives” o “heaps” en lloc de “monticles”.

Així mateix, quan elaborem llistes o glossaris en col·laboració amb professorat universitari podem obtenir informació sobre termes en què hi ha una clara oposició per part de la comunitat per utilitzar el terme normatiu.

4. Sobre els aspectes generals d'entorn

Podem observar alguns factors d'entorn que fan difícil en l'àmbit universitari acostar la terminologia espontània a la terminologia planificada.

D'una banda, la rapidesa amb què apareixen nous camps de recerca i amb què els termes es tornen obsolets i també la diversitat d'àrees de coneixement de la universitat fan difícil acotar l'objectiu de normalització-difusió i fan difícil que un procés llarg com el de l'estudi dels termes i la presa de decisions avanci a la velocitat que requereix la producció de textos.

De l'altra, la dificultat de controlar tota la producció universitària: la dificultat d'establir circuits per a la revisió dels materials en les tres llengües (català-castellà-anglès) que s'adaptin als calendaris acadèmics i també el fet que és inassumible en costos econòmic i humà la revisió de tota la producció escrita que genera la universitat amb alta ocurrencia de terminologia especialitzada i que requereix una cerca minuciosa.

Malgrat tot, hem de remarcar positivament que l'accessibilitat de materials tècnics, normatives, textos legals a través d'internet ha fet que actualment la creació espontània sigui en molts casos la font base del treball terminològic. Poder disposar de dades quantitatives que mostren un alt grau d'acceptació per part dels parlants és en general un gran avantatge per a l'estudi terminològic i pot contribuir a no crear més distància entre la terminologia espontània i la planificada.

5. Accions per fixar la terminologia i la nomenclatura planificada

Observem, cada vegada més, que no és suficient l'esforç metòdic de crear recursos lingüístics i que cal dedicar també una part de la nostra feina a difondre o fer conèixer el treball terminològic i de nomenclatures que es du a terme des dels serveis lingüístics i també des de les institucions normalitzadores.

Així doncs, la difusió de la terminologia planificada és essencial per minimitzar la proliferació innecessària de sinonímia, calcs i barbarismes en terminologia o nomenclatura. En aquest sentit la Nomenclatura universitària de la Xarxa Vives es difon en la col·lecció de diccionaris en línia allotjada al web del Termcat per millorar l'impacte d'ús.

Algunes de les accions senzilles que internament hem dut a terme per poder fer arribar a la comunitat universitària els nostres treballs són:

- crear recursos específics d'acord amb les peticions de les escoles i facultats. Crear apartats en el web d'errades freqüents.
- l'ús del Twitter per difondre els neologismes.
- posar notes explicatives en els textos corregits en què expliquem que el canvi està justificat perquè existeix un terme normalitzat.
- explicar en els cursos de formació al personal d'administració on trobar els termes o les denominacions correctes amb exercicis a mida en què s'utilitzen les errades més freqüents per intentar fer-los adonar.

- elaborar bases de dades o llistes de nomenclatura institucional i enllaçar-los en llocs estratègics.
- difusió de notes de premsa institucional per promocionar l'actualització dels recursos.
- convocatòries de revisions de material docent, (essencial perquè conté un alt grau de terminologia tècnica).
- vocabularis específics per àrees com ara doctorat, relacions internacionals, etc.
- crear, de manera conjunta amb altres àrees i oficines de la universitat (unitats de gestió acadèmica, de recerca, etc.), protocols i processos de gestió per a la revisió lingüística dels documents i per fixar el paper normatiu i institucional de la nomenclatura i assegurar-ne l'aplicació. Cal també garantir que les decisions posteriors siguin coherents amb les que ja hi estan incloses.

6. Conclusions i reptes de futur

El treball en xarxa dins de l'àmbit universitari ha contribuït a la detecció dels casos polèmics en què cal incidir i arribar a un consens per evitar multiplicar la terminologia espontània. Tot i així, com a serveis lingüístics hem d'acceptar certes excepcions en el consens degudes a variables que escapen a la nostra capacitat de decisió.

Davant d'algunes resistències a acceptar les formes normalitzades els serveis lingüístics trebalem en l'elaboració de recursos, busquen estratègies que encaixin en els circuits de treball universitaris i també dediquen esforços a la difusió dels termes i a la sensibilització per a la qualitat lingüística.

Per tant, ens proposem la millora dels canals d'informació cap als nostres usuaris, és a dir millores en la difusió de la nomenclatura consensuada i de la terminologia normalitzada pels organismes pertinents que evitin la creació de noves denominacions per desconeixement.

També volem continuar el treball en noves branques temàtiques en què es detectin possibles divergències i que recullin les noves denominacions abans que s'implantin.

I, finalment, volem crear a partir de la mateixa nomenclatura glossaris adaptats als estudiants que siguin accessibles en els seus llocs de consulta habitual i que incorporin definicions que els ajudin a accedir al coneixement i l'entesa del nostre sistema universitari.